

Runstens kyrkogård

Runstens församling, Växjö stift, Kalmar län

Kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar/
begravningsplatser i Växjö stift 2006

Cecilia Ring
Kyrkoantikvariska rapporter 2006, Kalmar läns museum

Innehåll

INLEDNING	3
Bakgrund	3
Syfte	3
Kulturminneslagen och Begravningslagen	3
Kulturhistorisk bedömning	4
Inventeringens uppläggning och rapport	4
Kort kyrkogårdshistorik	5
Växjö stift – en kort historik	5
Ölandsresenärer	6
 RUNNSTEN KYRKOGÅRD	
Kyrkomiljön	8
Kyrkan	8
Kyrkogårdens historik	8
Beskrivning av kyrkogården idag	12
Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning	16
 KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOGÅRDEN I DESS HELHET	21
 ARKIV OCH LITTERATUR	
 Bilagor:	
Kulturminneslagen	

INLEDNING

Bakgrund

Svenska kyrkan har sedan kristendomens införande svarat för begravning och omhändertagande av döda. I varje socken har inrättats kyrkogårdar för ändamålet. I en stor del av Sveriges församlingar utgör kyrkogården den äldsta bevarade delen av församlingens anläggningar. Ofta har kyrkogården medeltida ursprung. Sedan Svenska kyrkan och staten skildes åt har kyrkan ansvaret för sina egna kulturarvsfrågor. Kunskapen om kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden är dock fragmentarisk. Detta medför att skötseln av den vigda platsen ofta saknar antagna riktlinjer eller vårdprogram där kulturarvshänsyn utgjort planeringsförutsättning. Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapen om våra kyrkogårdar och begravningsplatser genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering i Växjö stift.

Begravningsväsendet i Sverige är numera en statlig angelägenhet bekostad av begravningsavgiften men den utförs fortfarande som under tidigare århundraden av kyrkan. Varje församling eller samfällighet som önskar söka kyrkoantikvarisk ersättning för värden av kulturarvet måste före 2009 ha upprättat en av stiftet godkänd vård- och underhållsplanering. Denna planering skall visa hur kulturarvets värden skall bevaras. Det är såväl på församlingsnivå som på stiftsnivå nödvändigt att ha kunskap om det kyrkliga kulturarvet. Såväl kortsiktig som långsiktig planering är ett ansvar för båda. För stiftets innebär planeringen att bruka de gemensamma resurserna på ett ändamålsenligt sätt. Den kyrkoantikvariska ersättningen förutsätter en övergripande kunskap om de kulturhistoriska värdena för att medlen skall göra största möjliga kulturhistoriska nytta. Länsstyrelsen skall i sin myndighetsutövning stödja detta arbete samt har ett regionalt tillsynsansvar för kulturmiljövården.

På uppdrag av Växjö stift utför Kalmar läns museum inventeringen av kyrkogårdar/ begravningsplatser inom stiftets del av Kalmar län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och omfattar de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna/begravningsplatserna som omfattas av kulturminneslagens § 4. Lagen gäller begravningsplatser som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet.

Syfte

Den översiktliga inventerings syfte är att:

- ta fram övergripande kunskap om kulturarvet som underlag för församlingens/ samfällighetens planering för och förvaltning av kyrkogårdar och begravningsplatser
- ta fram underlag för myndigheter och kyrkan regionalt för handläggning av kyrkoärenden enligt kulturminneslagen och olika finansiella stödsystem
- skapa ett gemensamt kunskapsunderlag för kulturhistorisk värdering och prioritering samt i sig utgöra ett samlat forskningsmaterial
- dessutom verka för ökad förståelse för kyrkogårdens kulturarv såväl lokalt som i kontakter mellan kyrkan och samhället

Kulturminneslagen och begravningslagen

Enligt Lag om kulturminnen m m (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader*, *kyrkotomter* och *begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar på kyrkogården. (Se vidare i bilaga om Kulturminneslagen). Begravningslagen (SFS 1990:1144).

anger att en gravvård ägs av gravrättsinnehavaren. När en gravanordning har blivit uppsatt, får den inte föras bort utan upplåtarens medgivande. När gravrätten upphör har ägaren rätt till gravvården. Om gravrättsinnehavaren inte vill gör anspråk på gravvården inom 6 månader tillfaller gravvården upplåtaren, alltså församlingen. Vidare säger lagen: Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats”.

Kulturhistorisk bedömning

Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, en familj, stilhistoria och begravningsstraditioner. I rapporten anges exempel på typer av gravvårdar som utifrån skilda kriterier bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 bör föras in i kyrkans inventarieförteckning. Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande - material, konstnärligt utförande eller till en person- lokal/personhistoriskt värde. Inventeringen omfattar i första hand enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det dock gravvårdar som förvaras i kyrkan eller i lokal i anslutning till kyrkan. Ofta har dessa ett stort kulturhistorisk värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Växjö och Linköpings stift, samt länsstyrelserna och länsmuseerna i Kronobergs, Jönköpings, Östergötlands och Kalmar län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkogården samt en beskrivning i ord och bild av kyrkogården som helhet och de olika kvarteren/områdena. En kulturhistorisk bedömning görs av varje kvarter/område samt över kyrkogården i dess helhet. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit länsmuseets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygdslitteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som inte en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens utveckling. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast en mindre del är presenterad i rapporten.

Fältarbetet och rapporterna har utförts av antikvarier Magnus Johansson, Magdalena Jonsson, Liselotte Jumme och Cecilia Ring vid Kalmar läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Växjö stift, Länsstyrelsen i Kalmar län, Kalmar läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Kort kyrkogårdshistorik

En kyrkogård skiljer sig från en begravningsplats på så vis att den ligger i direkt anslutning till en kyrkobyggnad. En begravningsplats rymmer ofta ett kapell inom sitt område. I förhistorisk tid varierade gravskicket mellan brandgravar och jordbegravningar.

Kristendomens införande innebar bl a att kremering av kroppar förbjöds. Längre begravdes människor i närheten av sina hem, men under medeltiden anlades kyrkogårdar i allt högre utsträckning kring kyrkorna. Kyrkogårdens område delades först upp mellan byarna, med byvisa begravningar, senare i hemman. Den medeltida begravningsplatsen bestod troligen av ängslika områden kring kyrkan där de välbärgades gravminnen i form av stenkors, tumbor och hällar stod uppställda. Enklare gravar kunde markeras av en liten kulle eller ett träkors. Kyrkogården omgärdades vanligen av träbalkar med spåntak. I mitten av 1700-talet kom ett kungligt påbud om att kyrkogårdsmuren, eller bogårdsmuren som man då kallade den, skulle vara uppförd av gråsten utan bruk, alltså kallmurade. I början av 1800-talet tillät man att de murades med kalkbruk om de täcktes med tak. Reformationen innebar på många sätt en förändrad syn på det som hörde kyrkan till. Många kyrkogårdar lämnades vind för våg, murar revs och djuren betade fritt i markerna. Först under 1700-talet började man visa mer intresse för kyrkogårdarnas vård och utformning.

Före 1800-talet var det vanligt att människor av högre stånd begravdes inne i kyrkan, medan vanligt folk begravdes på anonyma allmänningar kring kyrkan. Under 1700-talets slut ökade protesterna mot begravningar i kyrkan då det ansågs ohygieniskt och orsakade stort obehag, speciellt sommartid. År 1815 beslöt Sveriges riksdag om att begravningsplatser skulle anläggas utanför städer och byar, också det av hygieniska skäl. I bland annat Västervik och Kalmar finns sådana begravningsplatser. Först efter 1815 blev det också mer allmänt förekommande med genomgripande planläggning av kyrkogårdarna med gångsystem och planteringar. Det blev också allt vanligare med planteringar av träd kring kyrkogården, sk trädkrans. Genom 1815 års förordning förbjöds definitivt begravningar inne i kyrkan. Kyrkogårdar och begravningsplatser uppdelades i områden där den dödes familj fick köpa gravplats, och områden som var gratis. Dessa senare områden kallades vanligen allmänna linjen. Här begravdes människor i den ordning de avled. Det innebar bl a att äkta makar inte blev begravda bredvid varandra. Fram till 1960-talet fanns bruket av linjegravar. Under 1800-talets senare hälft blev det allt vanligare för samhällets arbetare och medelklass att skaffa sig egen gravplats. Samtidigt blev de förmögnas gravvårdar allt mer påkostade. Vid ungefär samma tid började man anlägga kyrkogårdar med en mindre strikt utformning, än den tidigare, och med ett mer naturinspirerat utseende. Vid 1900-talets mitt anlades kyrkogårdar med en större anpassning till den lokala topografin och de lokala växtförhållandena, bl a tillkom många skogskyrkogårdar. I och med att man började använda moderna maskiner har skötseln av kyrkogårdarna delvis förändrats. Tidigare grusgravsområden har såtts igen och staket och andra detaljer har tagits bort för att underlätta arbetet. Under de senaste decennierna har minneslundar tillkommit på nästan samtliga kyrkogårdar.

Växjö stift – en kort historik

Småland och Öland var under tidigaste kristna tid knutna till stiftet i Hamburg- Bremen. År 1103 lyckades den danske kungen genom intrigerande med påven och tyska kejsaren tillskapa det nordiska ärkestiftet. Utbrytningen fick sitt biskopssäte i Lund och den nordiska kyrkoprovinsen styrdes under tre kvarts sekel från Danmark. Ärkestiftet i Lund omfattade hela nordliga Europa med Skandinavien och Island, de nordatlantiska öarna samt Grönland. Den kyrkliga expansionen med byggande av de första kyrkorna i Småland och på Öland bär därför tydliga spår av sydiskandinavisk påverkan.

Stiftsbildningarna i den svenska delen av kyrkoprovinsen pågick dock samtidigt och när Uppsala blev ärkebiskopssäte 1634 bestod den nya svenska kyrkoprovinsen av fyra stift jämte Uppsala, nämligen Linköping, Skara, Strängnäs och Västerås. Sex år senare omtalas i ett gåvobrev en biskop i Växjö vid namn Balduin. Växjö stift måste därför ha tillkommit mellan 1164 och 1170.

Det nya stiftet skapades genom utbrytning från Linköpings stift och kom att omfatta Varend, Finnveden, och Njudung. Värendsdelens utgjordes av fem härader, Allbo, Kinnevald, Konga, Norrvidinge samt Uppvidinge. Finnveden bestod av Sunnerbo, Östbo och Västbo medan Njudung var uppdelat i två härader, Västra och Östra Njudung.

Växjö stifts gränser mot Linköpings stift kom dock snart att bli föremål för diskussioner. Tvisten löstes först genom den påvelige legaten Vilhelm av Sabinas skiljedom 1248. Växjö stift kom efter domen att endast omfattas av Varend vilket gjorde stiftet till det minsta i landet vid den tiden. Området som motsvaras av nuvarande Kalmar län tillhörde under medeltiden Linköpings stift.

År 1555 blev Norra och Södra Møre samt Öland ett självständigt kyrkligt förvaltningsområde, ett s k ordinariedom, inom Linköpings stift. Ordinariedomerna inrättades av Gustaf Vasa och var ett sätt att minska biskoparnas makt. Vid samma tidpunkt överfördes det gamla folklandet Finnveden till Växjö stift. Finnveden hade dessförinnan tillhört både Skara och Linköpings stift. År 1583 upphörde Kalmars och även Jönköpings ordinariedomerna. Man återgick då praktiskt taget till den gamla stiftsindelningen där områdena kring Jönköping, Tveta, Vista och Norra Vedbo återfördes till Linköpings stift och Mo härad till Skara stift. Östbo och Västra Njudung lades till Växjö stift dit också Östra Njudung fogades från Linköpings stift. År 1621 fogades också Tveta och Vista härader till stiftet i Växjö.

Kalmar blev åter ett kyrkligt förvaltningsområde 1603 då man blev superintendentia. En superintendentia är ett område som avskilts från ett äldre stift och som senare fick status av eget stift. Ursprungligen ingick hela Kalmar län utom Tjust i superintendentian men med tiden kom Sevede, Aspeland och Tuna län att övergå till Linköpings stift. När Kalmar 1678 blev eget stift omfattade det Södra och Norra Møre, Handbörd, Stranda och Öland. Denna indelning bevarades fram till 1903 då det beslutades att Kalmar stift uppgick i Växjö stift. Sammanslagningen realiserades 1915 då Kalmars biskop Tottie avled. För närvarande har Växjö stift 222 församlingar. Stiftets minsta församling är Jälluntofta med knappt 60 kyrkotillhöriga och den största är Jönköping Sofia med 21 850 tillhöriga. I stiftet finns drygt 300 präster och drygt 100 diakoner. Inom stiftet finns cirka 350 äldre kyrkor och antalet medeltida kyrkobyggnader är stort. De flesta sockenkyrkor omges dessutom av medeltida kyrkogårdar. Under 1900-talet har det tillkommit nya begravningsplatser och även nya kyrkor i städerna.

Ölandsresenärer

Öland tilldrog sig tidigt uppmärksamhet från antikvariska myndigheter och historiskt intresserade. De ålderdomliga medeltida kyrkorna, varav flera fanns kvar in på 1800-talet, samt den stora mängden av förhistoriska lämningar gjorde ön till ett spännande resmål. Somliga reste på uppdrag, andra av egen vilja och intresse. Resorna dokumenterades i dagböcker och anteckningar. I detta material finns rikligt med uppgifter om kyrkobyggnaderna, inventarier, fornlämningar m.m. Däremot finns få uppgifter om kyrkogårdarna. Flertalet av de tidiga ölandsresenärerna var dock duktiga tecknare och deras

bilder kan idag lämna många värdefulla uppgifter om hur den kyrkogård som omgav kyrkan såg ut. Det är först med Gunnar Håkanssons "Öländska personminnen", där flera av de äldre öländska gravvårdarna finns dokumenterade, samt Ragnhild Boströms skrifter i serien "Sveriges kyrkor, Öland" som mera omfattande skriftlig dokumentation om kyrkogårdarna förekommer. "Sveriges kyrkor, Öland" finns inte för öns samtliga kyrkor men i de fall de har utgivits finns ett kapitel om kyrkogården som berättar deras historia från 1500-talet fram till mitten av 1900-talet. I rapporterna från inventeringen av Ölands kyrkogårdar hänvisas till flera ölandsresenärer. Här följer en kort presentation av de mest betydelsefulla personerna och deras arbeten.

Jonas Haquini Rhezelius

J H Rhezelius gjorde 1634 en antikvarisk inventeringsexpedition på Öland och i östra Småland. Resan gjordes på uppdrag av Kammarkollegiet. Sverige hade börjat växa fram som en stormakt i norra Europa och en stormakt krävde naturligtvis en storslagen historia. Rhezelius anteckningar och bilder från resan förvaras idag på Kungliga biblioteket i Stockholm.

Petrus Frigelius

Petrus Frigelius var präst och en stor del av sitt liv verksam i Madesjö socken. Under somrarna 1746-55 reste han runt på Öland och dokumenterade av eget intresse bl.a. öns kyrkor. Han var den förste som gjorde avbildningar även av kyrkornas norrsida. Teckningarna återger noggrant olika detaljer, men har fel proportioner.

Nils Isak Löfgren

N I Löfgren var som präst verksam i bl.a. Högsby 1860-81. Han var även fornforskare och mycket intresserad av Öland i en tid då många av öns medeltida kyrkor revs eller byggdes om. Hans skicklighet som tecknare gjorde också att han på många församlingars uppdrag mätte upp den gamla kyrkan och uppgjorde ritningar för en ny.

Abraham Ahlqvist

A Ahlqvist var verksam som präst i Runsten 1827-44. Han var god vän med N I Löfgren som han träffade första gången 1818. Ahlqvist utgav boken Ölands historia och beskrivning där Löfgren bidragit med texter och teckningar. Arbetet hade påbörjats av Ahlqvists far och det blev för sonen en mycket viktig uppgift att fullfölja det arbetet. A Ahlqvist ligger idag begravd på Runstens kyrkogård.

RUNSTENS KYRKOGRÅRD

Fastighetsbeteckning: Runstens kyrka 1:1, Runstens socken, Borgholms kommun, Ölands norra härad, Kalmar län, Småland.

Befolkningstal: 1749: 850 inv, 1769: 990 inv, 1810: 845 inv, 1850: 1189 inv, 1910: 872 inv, 1950: 806 inv, 1987: 458 inv, 2004: 504 inv

Kyrkomiljön

Runstens kyrka är belägen på östra landborgen i södra Runstens by. Förbi kyrkogården i väster går den södra bygatan och ifrån väster ansluter vägen från Glömminge. Utanför kyrkogårdsmuren i väster är kyrkplanen och tvärs över vägen ligger församlingshemmet och biblioteket i den gamla folkskolan, uppförd 1865. Tidigare låg sockenstugan här. Lite längre västerut är dagens skola som byggdes 1949-50. Norr om kyrkan ligger prästgården vilken uppfördes 1828. Gården ägs ännu av stiftet men hyrs ut till privatpersoner. Ladugårdslängan som till viss del utgör kyrkogårdens norra begränsning är uppförd 1702. Norr, söder och väster om kyrkan breder byn ut sig. I öster ligger det före detta arrendebostället från 1917.

Kyrkan

Runstens första stenkyrka tillkom under 1100-talet vilket för Öland var en intensiv kyrkobyggnadsperiod. Byggnaden bestod ursprungligen av kor och absid i sten och långhus i trä. Relativt omgående byggdes dock även långhuset i sten. Därefter tillkom torn i väster. Med tiden, troligen under 1200-talets första hälft byggdes även ett torn i öster så att byggnaden blev en klövsadelskyrka. Denna reparerades och byggdes på under de följande århundradena. År 1832 togs de första ritningarna till en ny kyrka fram av Nils Isak Löfgren. Dessa reviderades av Johan Carlberg vid Överintendentsämbetet. Därefter gjorde även församlingen vissa förändringar av ritningarna på eget bevåg. Den gamla kyrkan började rivas på våren 1836 och parallellt med det arbetet började den nya kyrkan byggas norr om den gamla. Långhuset stod klart samma år och två år senare tornet. Arbetet leddes av byggmästare Peter Isberg, Algutsrum. Den nya kyrkan domineras exteriört och interiört av nyklassicistiska stildrag till exempel de rundbågiga fönsteröppningarna och det ljusa och luftiga kyrkorummet. Av tidigare kyrkors inventarier märks främst en dopfunt av sandsten daterad till perioden omkring år 1225. I sakristians vägg finns en runsten inmurad och inne i vapenhuset finns äldre gravhällar upphängda på väggarna. Ytterligare en äldre gravhäll ligger framför ingången till vapenhuset.

Kyrkogårdens historik

Hur den kyrkogård som omgav 1100-talets kyrka såg ut vet vi idag inte. Att det funnits en kyrkogård är dock högst troligt. På en runsten i Bjärby by berättas om Fastulf som ska vara begravd i kyrkan. Man vet också att flera medeltida gravvårdar återanvänts från 1600-talet och framåt. De fick då nya inskriptioner. Även runstenar har återanvänts. År 1634 berättas att det på kyrkogårdens södra del låg en runsten som gjorts om till en trapetsformad gravvård. Ytterligare en del av runstenen låg vid den här tiden inne i kyrkan. När en ny kyrka byggdes 1836 murades runstenen in i sakristians norra vägg. På runstenen står det "Audbjörn lät resa stenen...." och "...hjelpe hans själ".

Runstens kyrka och kyrkogård är utmärkta på en karta från 1683. Placeringen av kyrkobyggnaden på kyrkogården ger intryck av att området främst varit utlagt i öster och väster. Hur tillförlitligt detta är som källa är dock osäkert. Stämmer placeringen tyder det på att kyrkogården någon gång efter 1683 har utvidgats i söder.

Kyrkogården var troligen redan under medeltiden omgärdad av en mur. Enligt uppgifter ska denna ha varit hög. Ingångarna var försedda med stigluckor. När dessa ursprungligen byggdes är inte känt men 1742 uppfördes nya stigluckor med sadeltak. Ingångarna låg i söder och väster. I väster fanns år 1764 en klivstätta av trä. År 1728 införskaffades en timsten och fyra år senare en fattigbössa, vilka båda placerades på kyrkogården. Från 1748 är det känt att en bod nordvästra hörn fanns. På en liten teckning från 1818 av N I Löfgren var kyrkogården fortfarande omgiven av en hög mur med träportar.

I början av 1800-talet planterades träd norr och söder om kyrkan. Det säga inte hur man gick tillväga men vid den här tiden var det vanligt att gårdarna i socknen ålades att skaffa fram och plantera ett bestämt antal träd. På Öland förefaller ask, lönn och alm ha varit vanliga. Den höga kyrkogårdsmuren förefaller ha funnits kvar ännu i början av 1800-talet liksom stigluckorna.

Under åren 1829-30 inventerades forntida minnesmärken i flera av de öländska kyrkorna. I Runsten gjordes arbetet 1830. I förteckningen räknas ett antal gravvårdar upp som antingen är placerade i kyrkan eller på kyrkogården. Inne i kyrkan fanns Stora Chronhjortska graven, Chronhjortska barngraven, kyrkoherde Andrees grav, Barunerska- eller Fogdegraven, Brusenska graven och Svebiligrav. På kyrkogården var de äldsta gravvårdarna över Kyrkoherde Andrees brorsdotter, prostinnan Lippie, doktor Fornander (vården saknade dock inskription) samt en trasig kalkstenshäll.

Bygget av den nya kyrkan som påbörjades 1835 påverkade också kyrkogården. Under byggtiden användes kyrkogården som upplag för byggmaterial. När man började gräva grunden till den nya kyrkan påträffades ett antal skelett vid kyrkogårdens norra mur. Det ska ha varit offer för pestepedemin år 1711 som begravdes här eftersom det på grund av smittorisen var förbjudet att begrava på den södra sidan. På många platser hade särskilda pestkyrkogårdar iordningställt men i Runsten valde man tydligen att lösa frågan på detta sätt. Gravvårdar som legat i den gamla kyrkans golv togs ut och kistorna gravsattes i en grav sydost om sakristian och söder om prostens Nils Rosendahls grav. Ett undantag gjordes för kistorna i Brusenius-graven. De jordades i sin murade grav i den sydliga sakristian. Där ligger gravhällen kvar än idag. Man lät nämligen grunden av den gamla kyrkan ligga kvar i marken och inom detta område har än idag inga begravingar gjorts. När den nya kyrkan stod klar ställdes ett område väster om nya kyrkan i ordning och införlivades med den gamla kyrkogården. Det krävde att kyrkogårdens mur utvidgades och det förefaller som att man samtidigt lade om hela muren. Arbetet gjordes 1839 och utfördes av inhyses Daniel Appel från Dyestad och kronofiskaren Lars Persson i Åkerby. Materialet kom dels från den gamla muren och dels från den gamla kyrkan. Grindstolparna gjordes av arkitekturfragment från den gamla kyrkan. När muren var klar planterades träd utmed östra, västra och södra muren. ungefär 50 stycken popplar, aspar och lönnar bekostades av fabrikör Pehr Ahlqvist. Arbetet utfördes av Olof Persson i Norra Bäck. Man gjorde också en utrensning av gravvårdar på kyrkogården. De vårdar som man inte ville ha kvar fick ägaren ta hem. Saknades ägare tillföll gravvården kyrkan som sålde dem eller använde dem till byggmaterial. Under tiden den nya kyrkan byggdes uppfördes också en "nödfallstapel" för kyrkklockorna på kyrkogårdens södra sida. Den revs med all sannolikhet när kyrkan stod färdig.

År 1863 tillverkades nya grindar till ingångarna i söder och väster. De smiddes av smeden O G Olsson i Björnhorva, Torslunda socken. Det västra grindparet pryds av medaljonger som

gjordes av Jöns Larsson i Norra Bäck. I väster gjordes också en klivstätta med utskjutande hållar. Den östra ingången fick nya grindar 1868.

De lövträd som planterats vid den västra kyrkogårdsmuren verka inte ha tagit sig för 1874 planterar men granplantor där. Solvisaren försvann från kyrkogården någon gång i slutet av 1800-talet.

I läns museets samlingar finns två odaterade bilder från Runstens kyrka som av bildkvalitén att döma bör vara från 1900-talets början. Den ena föreställer fattigbössan av trä utanför kyrkogårdens mur i väster. Den andra bilden visar prosten och prostinnan Ahlqvists gravplats i den södra nischen mellan koret och sakristian. Gravplatsen var omgärdad av en låg stenmur med en enkel trägrind. Inom gravplatsen växer ett antal oidentifierbara buskar och utan för står fyra björkar. Gravplatsen ska genom ett barnbarns barn till prosten ha renoverats i slutet av 1930-talet och en fond för gravplatsens skötsel upprättades. Ytterligare ett fotografi, en flygbild, från 1935 finns i museets samlingar. Bilden visar kyrkan och kyrkogården från söder. Tillsammans med kyrkogårdsmuren omgärdas platsen av en trädkrans. Gravkvarteren är insådda med gräs men flertalet av gravplatserna är belagda med grus och omgärdade. På bilden kan man ana flera höga, stående gravvårdar men även flera överväxta gravkullar. Vid fotograferingstillfället pågick reparationsarbeten i kyrkan. Runt om hela byggnaden ligger högar av byggmaterial.

År 1937 påträffades en stor mängd ben tillhörande gravar från gamla kyrkans tid belägna nordost om denna. Möjligen kan det vara de personer som dog i pesten på 1700-talet

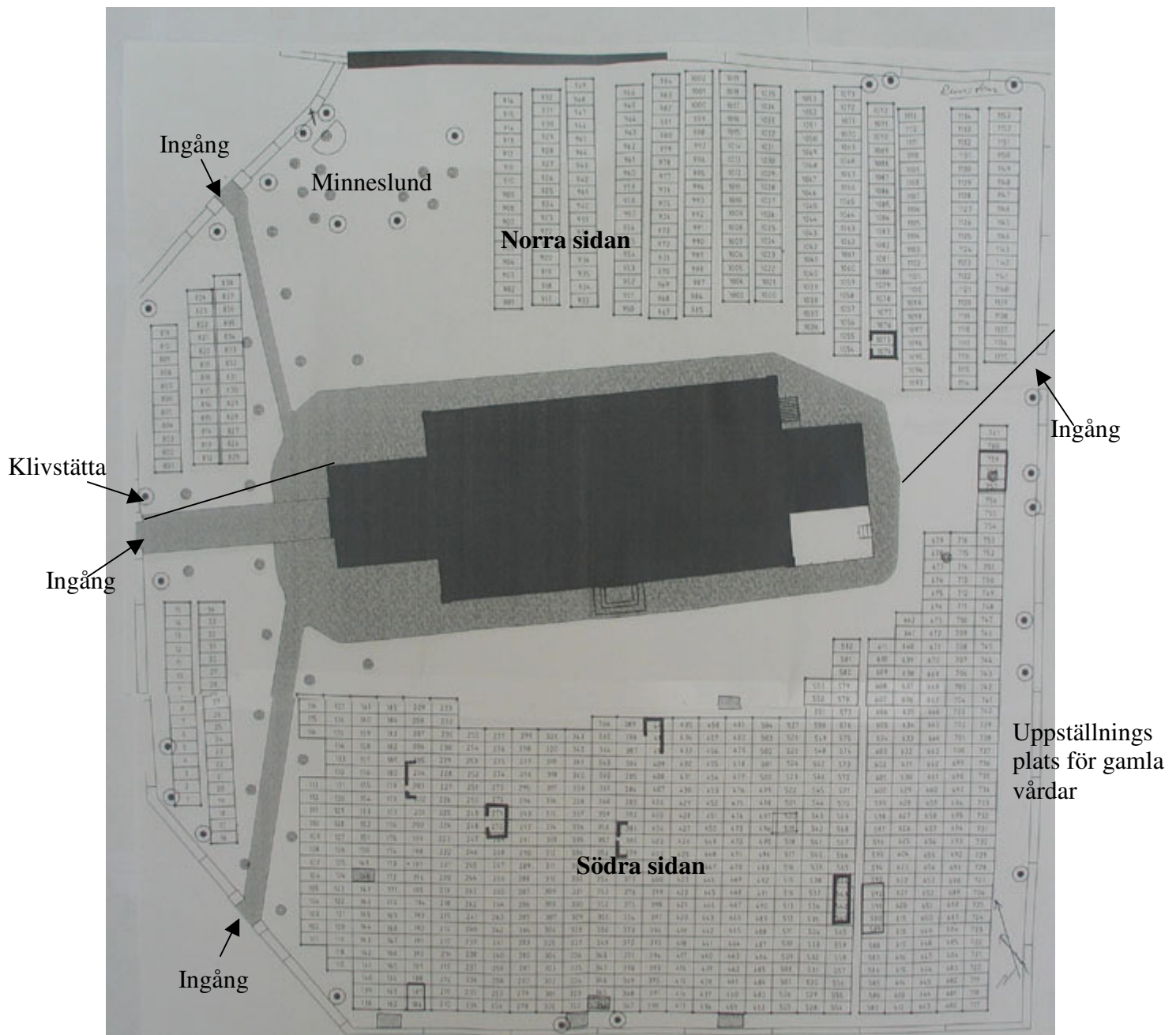
År 1949 skickades en frågelista med ett antal frågor angående kyrkogårdar till församlingarna i Växjö stift. Undersökningen genomfördes av Ivar Hylander. Det var frivilligt att besvara frågorna men många församlingar skickade in svar. I svaren från Runsten finns flera intressanta uppgifter. När den nya kyrkan uppfördes hade det blivit förbjudet att begrava inne i kyrkan. Man hade dock nyligen placerat fem gravhällar på väggen i kyrkans vapenhus. Två av hällarna var odaterade medan de andra tre är från 1600- och 1700-talen. Efter utvidgningen av kyrkogården i samband med byggandet av kyrkan hade ingen utvidgning av kyrkogården gjorts. Innanför kyrkogårdsmurarna växte ask och lönn. Man hade också planterat pyramidalmar längs gångarna i väster. Flera av gravplatserna omgärdades av buxbomxhäckar. Gravplatserna var fortfarande samlade bysamfällighetsvis men det ska också ha funnits linjegravsområde. Gravkullar förekom också fortfarande. För vuxna gjordes de långsmala medan de för barn gjordes runda. Ett fåtal hade jämnats av och belagts med singel. Gravvårdarna var vanligen av granit men kalksten hade blivit allt vanligare. Enstaka äldre vårdar av gjutjärns fanns också. Vårdarna fick vara högt en meter. På de äldre gravvårdarna var det vanligt att ange persondata och ibland också bibelord men man hade alltmer övergått till att ange att platsen var familjegrav för en släkt. Vi får också veta att det inom socknen finns en ödekyrkogård runt S:ta Margaretas kapell i Bjärby som övergavs på 1500-talet.

Efter mycket funderingar och ritningar på olika förslag inreddes 1961 ett bårhus i en av prästgårdens uthuslängor. Att bygga ett nytt hus hade varit ett alternativ men antingen hamnade byggnaden för långt från kyrkogården eller togs värdefull mark i anspråk. Kyrkogården hade inget område att ta i anspråk för en utvidgning och man var därför angelägen om att hitta en lösning som inte inkräktade på kyrkogårdsmarken. Förslaget togs fram av byggmästare Lage Olsén, Runsten.

Församlingen fick 1994 tillstånd och anlade en minneslund i det nordvästra hörnet av kyrkogården.

År 2000 fick man lov att ta bort en ask vid västra ingången eftersom den skadat trappsteg i klivstättan. Däremot fick en lind vid nordvästra ingången inte tas bort. Asken skulle ersättas med ett nytt träd. Man säger också att det är önskvärt att återplantera trädkransen utmed hela kyrkogårdsmuren.

År 2001 uppdagas att man flyttat en gravvård från 1759 till minneslundan. Samtidigt har man ristat in ordet "Minneslund" på stenens baksida. Den gamla inristade texten hade man fyllt i med krita. Det visade sig också att man gjutit fast kalkstensvården i cement. Kulturvårdande myndigheter ville flytta stenen på grund av att den står illa till för dropp och trädrötter men det gick inte på grund av cementen. Myndigheterna ville också att man skulle sätta upp en skylt bred vid stenen och inte fortsätta fylla i den med färg. Stenen hade en spricka som dock inte bedömdes som akut att laga.

Gravkarta över Runstens kyrkogård

Beskrivning av kyrkogården idag

Allmän karaktär

Runstens kyrkogård är i det närmaste kvadratisk med de båda väsliga hörnen avskurna. Ytor för gravsättningar finns runt om hela kyrkan, dock främst norr och söder om kyrkan. Runt om kyrkogården finns en trädkrans av lind, lönn och ask. Hela kyrkogården är insådd med gräs och den lutar mot öster. Inga häckar eller träd delar av kyrkogården. Kyrkogården har ingen kvartersindelning men för att underlätta beskrivningen av kyrkogården, i denna rapport, har den delats i Norra och Södra sidan.

Omgärdning

Kyrkogården omgärdas av en kallmurad dubbel kalkstensmur i öster, söder, väster och nordost. I norr utgörs en stor del av den gamla ladugårdslängan till prästgården. Muren är mellan 80 och 160 cm hög. Muren utmed västra och södra sidorna är avtäckt med

kalkstensflisor. Ovanpå östra muren ligger flera stenar med medeltida behuggning, som antingen är fragment av gamla gravvårdar eller kan vara delar av gamla kyrkan.

Kyrkogården omgärdas av en meterhög kallmurad kalkstensmur (KI Runsten kyrkog 102)

Huvudingången mittför vapenhuset. Notera klivstättan till vänster om grinden (KI Runsten kyrkog 005)

Ingångar

I väster är huvudingången rakt framför vapenhusets ingång. Mellan grindstolpar som är delar av kolonner från den gamla kyrkan är smidesgrindar med medaljonger på vilka det står södra respektive norra motet. Grindarna är smidda av O G Olsson i Björnhovda medan medaljongerna är tillverkade av Jöns Larsson i Norra Bäck. Norr om grinden leder en klivstätta, av kalkstensflisor instuckna i muren, över densamma.

I nordväst mellan putsade portstolpar är en dubbel smidesgrind tillverkad av O G Olsson i Björnhovda. Upptill är grindarna prydda av Karl XV:s namnchiffer och året 1863.

I sydväst mellan portstolpar av gamla kyrkans kolonner är samma grindar som i nordväst.

I öppningen i öster finns inga grindar.

Tidigare fanns en stentrappa i murens nordöstra hörn vilken ledde in till prästgården.

Vegetation

Trädkrans: Runt om kyrkan på insidan av kyrkogårdsmuren är en trädkrans av ask, lönn och lind planterad. En stor kastanj växer vid ingången i väster.

Övrigt: Längs gångarna i väster är pyramidalmar planterade. På och intill muren i nordöstra hörnet växer murgröna och snöbär.

Se vidare i de enskilda kvartersbeskrivningarna.

Gångsystem

Runt om kyrkan går en grusbelagd gång och mellan vapenhuset och ingångarna i sydväst och nordväst går smala gångar belagda med grus och kantade av pyramidalmar. Från huvudingången rakt i väster och fram till vapenhuset är gången belagd med kalkstensplattor.

Gravvårdstyper

I Runsten är den äldsta vården från 1600-talet och den hänger nu i kyrkans vapenhus. Flera hällar ligger dock på kyrkogården men de saknar synlig inskription. Hällar av det här slaget var vanliga på Öland från medeltiden fram till början av 1800-talet, då de började ersättas av stående vårdar. I slutet av 1800-talet blev de höga gravvårdarna av svart granit moderna tillsammans med mindre vårdar i samma material och utförande. Vid den här tiden fanns fler konstriktningar som inspirerade till vårdarnas utformning. En av dessa var

nationalromantiken. Karaktäristiskt för gravvårdar som är nationalromantiskt inspirerade är oslipade ytor och asymmetriska krön. Tanken är att gravvårderna ska efterlikna förhistoriska gravmonument och runstenar. En annan viktig influens som blir allt vanligare under början av 1900-talet är antiken. Denna konststil kallas nyklassicismen. Typiska drag hos gravvårdar är symmetriska krön, slipade ytor och dekorelement som urnor, draperingar samt kransar och girlander av löv. När det gäller dekoren på gravvårdarna var den kristna symboliken naturligtvis också viktig. Vanliga kristna dekorelement var t.ex. kors, facklor, oljelampan och duvan. Vid tiden kring sekelskiftet 1900 förefaller det ha varit vanligt på de öländska kyrkogårdarna att man införskaffade en stor familjevård. Varje grav inom familjegravplatsen markerades med en gravkulle överväxt med murgröna. På äldre fotografier över Runstens kyrkogård kan man se att det varit så på kyrkogården. Den klassicistiska stilen blev med tiden en allt viktigare influens. Viktiga drag hos gravvårdar från 1930-50-talen är den symmetriska uppbyggnaden med parställda pelare samt de raka eller flackt trekantiga krönen. På de flesta kyrkogårdar infördes regler för hur höga gravvårdarna fick vara. Enligt Hylanders inventering från 1949 skulle gravvårdar som sattes upp på Runstens kyrkogård vid den här tiden inte vara högre än 1 meter. Från slutet av 1950-talet och framåt blev gravvårdarna enklare och mer enhetligt utformade. Vårdarna var rektangulära med ett enkelt kors eller blomsterslinga som dekor. På 1970-talet började man att dekorera gravvårdarna med talldungar och uppgående solar. Under 1990-talet kan man se en uppluckring av bestämmelserna kring gravvårdarnas utformning. Idag är formerna mer varierande och ofta mjukare. Under 1900-talets första hälft var det vanligt att man omgärdade gravplatserna och belade dem med grus. Under 1900-talets första hälft var det också vanligt att ange den dödes yrkestitel på gravvården. På Runstens kyrkogård finns gravvårdar med titlar på mindre än hälften av vårdarna. Titlarna försvann i det närmste i mitten av århundradet. Under senare år har en ny form dykt upp. Gravvården får en dekor som knyter an till den dödes intresse eller yrke t.ex. en fotboll, en lastbil eller en notslinga. På landsortskyrkogårdar har det under hela 1900-talet varit vanligt att ange från vilken by eller gård den döde kommer. På Runstens kyrkogård finns det angivet på majoriteten av vårdarna.

Äldre liggande hällar längs den södra muren (KI Runsten kyrkog 079)

Ett antal äldre gravhällar hänger på väggen i vapenhuset (KI Runsten kyrkog)

Minneslund

En minneslund invigdes 1994 i det nordvästra hörnet av kyrkogården. Runt en äldre vård, från 1700-talet i vilken minneslund ristats in, är en plantering och plats att ställa blomvaser. I området växer att antal lönnar och hela ytan är insådd med gräs.

Minneslunden finns i kyrkogården nordvästra del (KI Runsten kyrkog 026)

Bårhuset är inrett i en av de gamla ladugårdslängorna till prästgården (KI Runsten kyrkog 008)

Byggnader

Bårhuset är inrett i en del av den gamla ladugårdslängan till prästgården från 1702. Detta gjordes 1961 och förslaget togs fram av byggmästare Lage Olsén. Bårhuset har portar av brunmålat trä. Byggnaden är putsad och avfärgad i vitt och har ett tak av tegel.

Personalutrymmen, förråd och toalett för allmänheten finns i ett rött trähus med tegeltak. Huset uppfördes utanför kyrkogårdsmuren i öster 2003.

Norr om personalbyggnaden finns en liten rödmålad träbod med pulpettak. Byggnaden flyttades dit år 1962 från prästgården. I boden står församlingens likvagn. Vagnen användes vid en begravning år 2006.

Personalutrymmen finns i en byggnad utanför muren i öster (KI Runsten kyrkog 015)

Gravvårdar tagna ur bruk står uppställda längs kyrkogårdens östra mur (KI Runsten kyrkog 113)

Övrigt

En fattigböss, från 1732, står till höger utanför huvudgrinden på kyrkplanen i väster. Den renoverades, allt trä byttes ut, 2002 av Jan Erik Johansson, Norra Bäck.

Ett stort antal vårdar vilka tagits ur bruk står uppställda längs kyrkogårdens östra mur. Övervägande delen är från 1800-talet och tidigt 1900-tal men en kalkstensvård är från 1772. Flera vårdar är av gjutjärn men ett stort antal är också av kalksten. Flera av kalkstensvårdarna är starkt bevuxna med lava och går inte att läsa. Delar till vårdar samt omgärdningar i form av gjutjärnsstaket finns även på utsidan av muren.

Längs kanterna på Södra sidan står små kalkstenar med gravradernas nummer på.

Fattigbössan utanför kyrkogårdsmuren i väster (KI Runsten kyrkog 003)

På små kalkstenar står det markerar vilken gravrad det är (KI Runsten kyrkog 100)

Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning

Kvarter Norra sidan

Allmän karaktär

Den norra sidan rymmer enligt gravkartan 353 gravplatser. Området omgärdas av kyrkogårdsmuren i väster och öster. I söder ligger kyrkan och i norr utgörs gränsen delvis av prästgårdens ladugårdslänga, där bårhuset är inrett i den västra delen. I den västra delen av området delas det av en grusad gång. Alla vårdarna är vända mot öster i strikt raka rader. Hela området är insått med gräs och lutar mot öster. En del av området har på senare tid ställts i ordning som minneslund.

Översikt över den Norra sidan från öster (KI Runsten kyrkog 025)

Ett flertal gravvårdar är modernare (KI Runsten kyrkog 029)

Gravvårdstyper

Intrycket, främst i de östra delarna domineras, av de höga stående svarta granitvårdarna. Längst i väster är det dock genomgående en lägre profil. Enstaka liggande vårdar finns. Materialet är företrädesvis grå eller svart granit men det finns även ett stort antal vårdar i

kalksten och röd granit. En modern vård är gjord av järn och glas. En gravplats omgärdas av en låg buxbomshäck. Innanför omgärningen finns sex gravkullar beväxta med murgröna och gravplanen är belagd med jord. Gravplatsen har en kalkstensvård och framför den står en urna av koppar. Gravvårdarnas utformning varierar och några är utformade som kors. Den äldsta vårderna är från 1861 och står i raden längst i öster. Det är en svart granitvård rest över kyrkoherden O Melén och hans familj. Det finns ytterligare två vårdar från 1800-talet i området. De yngsta vårdarna är från 2003. I övrigt dominerar vårdar från 1960-1980-talet.

Modern vård av gjutjärn och glas rest 1988, över Ingvar Engblom (KI Runsten kyrkog 036)

En av gravplatserna har gravkullarna kvar (KI Runsten kyrkog 038)

På ett mindre antal av gravvårdarna anges den dödes yrkestitel. Hemmansägare och lantbrukare är de vanligaste titlarna. Här finns också titlarna kyrkoherden, småskolläraren, mejeristen, folkskolläraren, köpmannen, häradsskrivaren och R V O, kyrkoherden, kontraktsprosten, prostinnan, muraren, komministern i St Sigfrid och prosten. På majoriteten av vårdarna är den dödes hemort angiven.

Norra sidans äldsta gravvård rest över kyrkoherden O Melén och hans familj år 1861 (KI Runsten kyrkog 041)

Vården är utformad som en uppslagen bok, rest 1873 (KI Runsten kyrkog 042)

Kulturhistorisk bedömning

Kvarteren har brukats kontinuerligt sedan slutet av 1800-talet och äldre vårdar har plockats bort och nya har tillkommit vilket ger en blandning av gammalt och nytt. Främst präglas kvarteren av familjegravvårdar från 1960-1980-talet. Kvarteret har sannolikt under en period använts till att begrava i allmänna linjen men av det finns det idag inga spår. Gravvårdarna från slutet av 1800- samt den omgärdade gravplatsen med murgrönskullar berättar områdets historia och bör bevaras.

Kvarter Södra delen

Allmän karaktär

Södra delen omgärdas av kyrkogårdsmuren i öster. Söder och väster och i norr ligger kyrkan. I öster finns en grusgång som kantas av pyramidalmar och som skiljer den västra delen av kvarteret från resten av området. Området är planerat för cirka 660 gravplatser enligt gravkartan. Hela området är insått med gräs och lutar svagt mot öster. Vårdarna är vända mot öster. Närmast kyrkan, mellan långhus och kor, finns en familjegrav. Längs muren i öster står äldre vårdar uppställda.

Översikt över södra sidan från sydost (KI Runsten kyrkog 054)

Prosten Ahlqvist har sin familjegravplats mellan kor och långhusvägg (KI Runsten kyrkog 046)

Gravvårdstyper

I kvarteren finns många olika typer av vårdar. Övervägande delen av vårdarna är stående men det finns även liggande och pulpetställda vårdar. Materialet är företrädesvis grå eller svart granit men det finns även ett stort antal vårdar av kalksten. Några är i röd granit och ett kors är av gjutjärn. En vård är av trä och gjutjärn och ytterligare en vård av trä är utformade som kors. En vård av svart granit kröns av en vitmålad gjutjärnsurna. En gravplats öster om kyrkan omgärdas av en stenram och en av gravplatserna söder om kyrkan kringgärdas av en gjutjärnskedja mellan pollare av kalksten. Gravvårdarna har många olika former, ett stort antal är korsformade, enstaka är formade som pelare, andra som obelisker och ett flertal kröns av urnor. Två av vårdarna är återanvända genom att man vänt på vården och gjort en ny inskription på den forna baksidan. Tre äldre kalkstenshällar, av vilka två är oläsliga, ligger längs den södra kyrkogårdsmuren. På den tredje står det Martin Persson, död 1830. Den äldsta vården söder om kyrkan är en kalkstenshäll från 1801. I övrigt finns det ytterligare 8, förutom de redan nämnda, gravvårdar från 1800-talet. Vårdar från 1970-talet dominerar dock i området.

Kyrkogården enda gravplats som fortfarande har stenram (KI Runsten kyrkog 051)

Ett fåtal liggande vårdar finns på kyrkogården. På den över Stina Runbäck står det "Tack för trogen kärlek" (KI Runsten kyrkog 058)

Att ange by- eller gårdsnamn är mycket vanligt förekommande. Den dödes yrkestitel anges på mindre än hälften av vårdarna. Lantbrukare och hemmansägare är vanligast förekommande. Andra titlar som finns är skräddaremästaren, husaren, riksdagsmannen, byggmästaren, prosten, doktorn, folkskollärarinnan, mjölnaren, smedmästaren, handlanden, åldermannen, sjökaptenen, läraren, , länsskogvaktaren, prosten och apotekaren.

På flera av vårdarna har den dödes yrkestitel skrivits ut. Einar Karlsson var husar under sitt arbetsverksamma liv (KI Runsten kyrkog 065)

Ossian Danielssons familjegravplats, från 1899, omgärdas an en gjutjärnskedja mellan pollare av kalksten (KI Runsten kyrkog 070)

Övrigt

Söder om kyrkan mellan kor och långhus finns den Ahlqvistska familjegraven. Den omgavs före 1937 låg kalkstensmur med en trägrind. En av vårdarna pryds av en porträttmedaljong med signaturen AW – Axel Waleij. Han har även skulpterat A. J. Danielsson minnessten sydväst om kyrkan och drottning Viktorias porträttbyst på Borgholms alvar.

Kyrkogårdens minsta vård från 1841 (KI Runsten kyrkog 071)

En stor ängel pryder Johan August Nilssons familjegrav (KI Runsten kyrkog 086)

Kalkstenshäll samt stående gravvård av kalksten. Hällen är oläslig och den stående vården sprucken och lagad med järnband (KI Runsten kyrkog 091)

Vitmålad gjutjärnsurna på sockel av svart granit (KI Runsten kyrkog 095)

Kulturhistorisk bedömning

I områdets södra delar har man gravlagt människor sedan första kyrkan stod på platsen men området har brukats under en lång tid vilket ger en blandning mellan gammalt och nytt. Spåren av en äldre tid syns främst i de äldre vårdarna, framförallt kalkstenshällarna. Omgärdningar i form av bland annat stenramar och gjutjärnskedjor mellan pollare med grusade gravplaner visar hur det såg ut omkring år 1900 och bör bevaras som en länk till kyrkogården historia. Vårdar från 1800-talets mitt eller äldre samt gjutjärnskorset och gjutjärnsurnorna skall föras in på församlingens inventarieförteckning och i de fall gravrätten upphör vårdas av församlingen.

KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOGÅRDEN I DESS HELHET

Förbi Runstens kyrkogård i väster går den södra bygatan och ifrån väster ansluter vägen från Glömminge. I öster ligger det före detta arrendebostället medan byn fortsätter både norr, söder och väster om kyrkan.

På Runstens kyrkogård har sockenborna begravts sedan medeltiden men kyrkogården präglas idag av de stora förändringar som gjorts under 1900-talets sista decennier. Ingen utvidgning av kyrkogården har skett sedan man utvidgade den under 1800-talet i och med att den nya kyrkan uppfördes. Kyrkogården rymmer idag spår från 1800-talets mitt och framåt, men är främst en produkt av 1900-talets användning. De grusgravsområden som fanns åtminstone under sent 1800-tal och 1900-talets första decennier såddes igen på 1960- och 70-talen. Då togs också omgärdningar i form av stenramar, häckar och staket bort, liksom det tidigare så vanliga murgrönskullarna. Spår av denna förändring kan anas men endast en gravplats, på norra sidan, har fortfarande omgärdning i form av buxbomshäck och sex bevarade murgrönskullar. Öster om kyrkan finns en gravplats med stenram och söder om kyrkan kringgärdas en familjegravplats av gjutjärnskedja och pollare av kalksten. Dessa spår utgör en länk till kyrkogårdens utvecklingshistoria och bör bevaras.

En vandring över kyrkogården berättar om olika synsätt när det gäller begravningstraditioner, synen på döden och på sorgarbete i stort. Enstaka gravvårdar och grupper av vårdar vittnar om skiftande ideal och ibland om hantverksskicklighet. De rymmer information som handlar om person- och eller lokalhistoria i form av personnamn, ort-/by-/gårdsnamn och titlar. På Runstens kyrkogård är lantbrukare och hemmansägare de vanligaste titlarna. Andra som förekommer såsom småskolläraren, mejeristen, köpmannen, häradsskrivaren, kyrkoherden, kontraktsprosten, prostinnan, muraren, skräddaremästaren, husaren, riksdagsmannen och byggmästaren vittnar alla om kunskap, näringar och samhällsfunktioner som funnits i trakten. Gård- eller bynamn finns angivet på majoriteten av vårdar. Som i så många andra landsortssocknar har det här varit viktigt att tala om vilken del av socknen man kallat sitt hem. Samtliga vårdar från 1800-talets mitt och äldre ska föras in på församlingens inventarieförteckning. Även gjutjärnvårdarna och urnorna ska föras in på inventarieförteckningen och vårdas såsom kyrkliga inventarier.

På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar byts ut och att gravrätter återgår och får ny ägare. Det är dock viktigt att man i den långsiktiga förvaltningen är uppmärksam på att bevara de olika kyrkogårdsdelarnas karaktär och gravvårdar från alla olika tider.

Sammanfattningsvis:

- Runstens kyrka utgör tillsammans med kyrkogården, kyrkogårdsmuren, kyrkplanen och prästgården centrum i en kyrklig kulturmiljö med rötter i medeltiden.
- På Runsten finns flera äldre gravvårdar av olika material och utförande som ger en god överblick över utformningen av gravvårdar från slutet av 1800-talet fram till idag.

ARKIV OCH LITTERATUR

Antikvariskt Topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet
Kalmar läns museums topografiska arkiv
Lantmäteriet

Boström, Ragnhild. Runsten. Sveriges kyrkor. Öland. Uppsala 1982
Boström, Ragnhild. Runsten en öländsk sockenbok, runstenshembygdsförening, Borgholm 1988
Erixon, Sigurd, Sveriges bebyggelse IV, Uddevalla 1959
Hammaskiöld, Hans mfl, Minnets stigar – en resa bland svenska kyrkogårdar. Stockholm 2001
Hammarskjöld, Britt-Marie, Ett läns utveckling-Kulturminnesvårdsprogram för Kalmar län. Etapp 1, Översikt. Kalmar 1985
Håkansson. Gunnar. Öländska personminnen. Göteborg. 1942
Larsson, Lars-Olof, Växjö stift under 800 år, Karlskrona 1972
Rahmqvist, Sigurd (red), Det medeltida Sverige, Bd 4, Småland 4, Stockholm 1999
Ullén, Marian, Medeltida träkyrkor, 1 Småland samt Ydre och Kinda härader i Östergötland. Stockholm 1983
Åberg, Göran, Sankt Sigfrids stift i historia och nutid, Växjö 1996

Svenska kyrkans hemsida: www.svenskakyrkan.se

Muntliga uppgifter kyrkovaktmästare Leif Larsson